

El llibre groc de la revolució catalana

Santiago Albertí aconsegueix un miracle: que un diccionari groc entri a totes les cases i ningú tingui excusa per parlar malament el català. Darrere, la història d'un editor que lluita contra els temps amb els llibres durant el franquisme

per Montserrat Terrones Suárez

Aquest gest, aquest senzill moviment de dits, ha canviat la vida de milers de catalans. Els diccionaris Albertí fan que generacions d'aquest país aprenguin català amb una mà. (Fotografies de Jordi Borràs Abelló)

“**R**ecordo moltes nits a casa sentir la màquina d'escriure del pare des del llit mentre ell treballava tancat al despatx”, evoca l'Elisenda Albertí, il·luminada per una tènue llum càlida al despatx de l'editorial Albertí, al carrer Bruc, just davant de la Casa de les Punxes. Una llum que em fa imaginar el despatx i la màquina d'escriure sobre la qual,

encorbat, treballava Santiago Albertí, redactant la versió final del *Diccionari de la llengua catalana*, moltes nits fins a les cinc de la matinada, per, poques hores després, tornar a emprendre una llarga jornada laboral a l'editorial a la qual dona nom el seu cognom.

Encara que ens sembli llunyà, tots els que ens vam escolaritzar durant el període de l'esclat de l'escola catalana hem tingut el fruit d'aquesta feina a les nostres mans. I és que fins fa poc, i fins i tot en molts casos encara ara, n'hi havia un de groc a totes les cases. Bé, a la meua n'hi ha tres: el que tenia a casa els pares, el del meu home i el que tenia a l'aula de l'escola, junt amb els de la resta de companys, tots col·locats l'un al costat de l'altre amb el cognom de cadascun de nosaltres escrit a mà a la part superior del llom.

“Així com els nens xinesos tenien el llibre vermell de Mao sota el braç, els infants catalans, el diccionari groc Albertí”, bromejava la seva família, recorda l'Elisenda

“Així com els nens xinesos tenien el llibre vermell de Mao sota el braç, els infants catalans, el diccionari groc Albertí”, bromejava la seva família, recorda l'Elisenda. Un èxit editorial tal que generava en els seus millors anys una tirada només escolar cada mes de setembre d'entre 80.000 i 90.000 exemplars. Molt lluny de les xifres actuals, no sols pel que fa als diccionaris, sinó per a qualsevol llibre, tant en català com en castellà. De fet, l'Elisenda Albertí ens confessa que el continua reeditant perquè és el fruit del treball del seu pare i, per tant, es tracta d'una qüestió sentimental. La tirada actual de 1.550 exemplars és evident que no resulta un negoci.

L'Elisenda Albertí ensenya una foto del seu pare treballant a raig, sense parar, i en primer terme alguns exemplars del seu fill de paper més famós: el *Diccionari de la llengua catalana*.

“Llavors la gent escrivia més”, es lamenta l'Elisenda Albertí. Llavors el món era diferent i l'habitaven un altre tipus de persones. Santiago Albertí, l'home darrere dels diccionaris i de l'editorial, és una incògnita. Poc sabem d'ell més enllà del que ens puguin explicar els seus familiars, perquè fou un home que dedicà la seva vida a la seva obra, i no a sortir a les fotos ni a construir la seva marca personal, com succeeix avui dia. Tanmateix, a través del seu llegat podem inferir moltes coses.

Per exemple, Santiago Albertí era una persona amb una certa superdotació en el que Howard Gardner defineix com a intel·ligència lingüísticoverbal. I d'un temperament saturnià, amb una gran capacitat de concentració i de treball: podia estar-s'hi 48 hores seguides. Així pogué escriure gairebé en solitari i publicar el *Diccionari castellà-català / català-castellà* (1961), el *Diccionari biogràfic* en quatre volums (1966-1970) i el ja esmentat *Diccionari de la llengua catalana* (1975).

El diccionari havia de ser present a les feines i a les llars, perquè la gent no tingués excusa per parlar malament català sols pel fet que no els l'havien ensenyat a l'escola

És clar que l'impuls vital de Santiago Albertí era el de la feina feta, i que el motor que l'esperonava i l'ideal que perseguia era el del seu país i el de la seva llengua. Darrere la creació del *Diccionari de la llengua catalana* hi havia el seu amor cap a la llengua catalana i un neguit personal perquè la gent parlés bé. L'Elisenda Albertí ens confessa que fins i tot en l'àmbit familiar els corregia quan cometien alguna errada. Hem de recordar que ens trobem als anys cinquanta i seixanta (Albertí Editor neix el 1954) i la situació del català era molt precària. Santiago Albertí tenia el propòsit d'escometre una certa normalització lingüística *avant la lettre* i situar el català al mateix nivell que les altres llengües. El diccionari havia de ser present a les feines i a les llars, perquè la gent no tingués excusa per parlar malament català sols pel fet que no els l'havien ensenyat a l'escola.

L'Elisenda davant d'un d'aquells llums de treball nocturn, infatigable, sense aturador, que acompanyaven el seu pare fent els llibres de matinalada.

En una època en què no existien ordinadors, a la feina ingent de tipus intel·lectual d'elaborar un diccionari, s'hi afegia que aquesta s'havia de fer de manera manual. Mario Vargas Llosa afirma que per dur a terme grans obres o projectes, calen dos requisits: tenir una ambició desmesurada i un elevat grau d'insensatesa. Nosaltres no sabem si Santiago Albertí era ambiciós o un insensat, però sí que inferim que tenia un motor interior que l'impel·lia a fer el seu camí i a focalitzar la seva energia en projectes que requerien molta disciplina i dedicació i que tirava endavant de manera individual.

El procés d'elaboració d'un diccionari d'aquest tipus és inseparable de la imatge de milers de fitxes, una per a cada paraula, escrites a mà en lletra diminuta i guardades en un gran arxivador de fusta, amb una capsa arxivador per a cada lletra, les quals encara podem trobar, tot i que amb certa dificultat, en algunes papereries. Aquestes capsas es devien acumular al pis del carrer Trafalgar on vivia la família Albertí, i hi havia també el despatx de l'editorial, fins que Santiago Albertí va llogar un altre pis per traslladar-s'hi amb la família i l'editorial va romandre al carrer Trafalgar. El diccionari no sols ocupava tot l'espai mental de Santiago Albertí, sinó que devia ocupar també bona part de l'espai vital de la família, en el sentit més literal del mot.

Santiago Albertí feia les correccions i modificacions amb bolígrafs de diferents colors per així poder fer-ne el seguiment. La versió final la feia a màquina, descrivint un mot rere l'altre i fent-ne sempre la còpia amb paper carbó per raons de seguretat. Tot seguit se'n feia la fotomecànica i després arribaven les galerades per fer-hi les correccions. I cap a impremta. Un cop arribats a aquest punt, ja no es podien fer correccions, a diferència d'ara. Tot plegat, una feina de formigueta a la qual ni el mateix Albertí sabia ni l'Elisenda sap quan de temps va dedicar. Tanmateix, sí que sabem que el diccionari es publicà el 1975 i que el 1961 ja tenia material acumulat per fer-lo.

Amb un talent per al brànding ja abans que es popularitzés aquest concepte, Santiago Albertí es decidí per la coberta groga perquè fos vistosa, sòbria en el disseny però cridanera pel que fa al color

En la concepció del diccionari ja tenia en ment el públic escolar, en concret la franja d'edat que s'estenia entre els vuit i els dotze anys. Per aquesta raó es va concebre com un llibre en rústica, per tal que pesés poc i els infants el poguessin dur a la motxilla. Amb un talent per al brànding ja abans que es popularitzés aquest concepte, Santiago Albertí es decidí per la coberta groga perquè fos vistosa, sòbria en el disseny però cridanera pel que fa al color. Aquesta va esdevenir tota una imatge de marca sense buscar-ho. L'èxit del diccionari, completament inesperat, el visqué amb satisfacció, tot i que discretament. “El recordo feliç veient el diccionari als aparadors de les llibreries de comarques quan anàvem a visitar llibreries amb la família els caps de setmana”, evoca l'Elisenda Albertí.

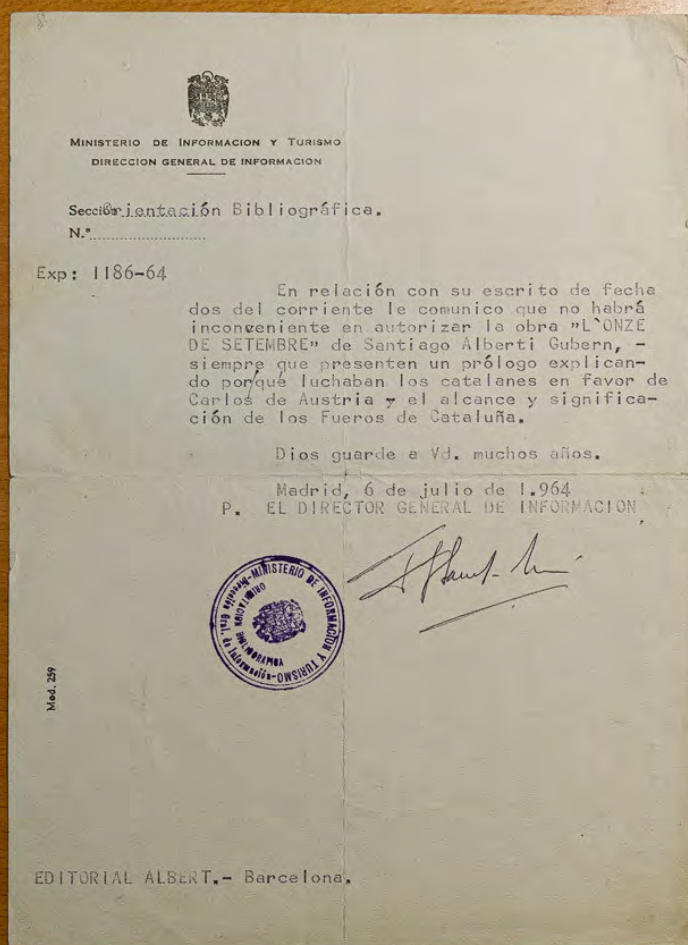
El groc clàssic va desembarcar a totes les cases per il·luminar com saber de manera senzilla i clara.

El *Diccionari de la llengua catalana* segueix editant-se. De fet, a cada reedició Santiago Albertí se'l tornava a llegir de cap a peus. Si agaféssim un exemplar de cadascuna de les seves 41 edicions, des de la primera de 1975 fins a la darrera publicada, podríem observar l'evolució del català durant els darrers 45 anys. Podem aventurar que Santiago Albertí estaria encantat de fer aquest recorregut, ja que l'evolució de la llengua d'un país permet també recórrer la seva història, descobrir-ne els embats i les influències, les adaptacions i les mancances, el que els seus parlants temien o anhelaven, perquè és justament amb la llengua com ens relacionem amb allò que ens envolta.

‘L’Onze de Setembre’ és la primera monografia sobre el fet històric que es publicà en ple franquisme, el 1964, que fou tot un fenomen editorial

I Santiago Albertí, malgrat ser llicenciat en Dret, decidí fer de les paraules el centre de la seva vida. A banda de la de filòleg, desenvolupà també una prolífica carrera com a historiador completament al marge de la universitat, a còpia d'escriure llibres sobre qüestions que l'obsedien. Així, és l'autor de *L'Onze de Setembre*, la primera monografia sobre el fet històric que es publicà en ple franquisme, el 1964, que fou tot un fenomen editorial, tal com encara

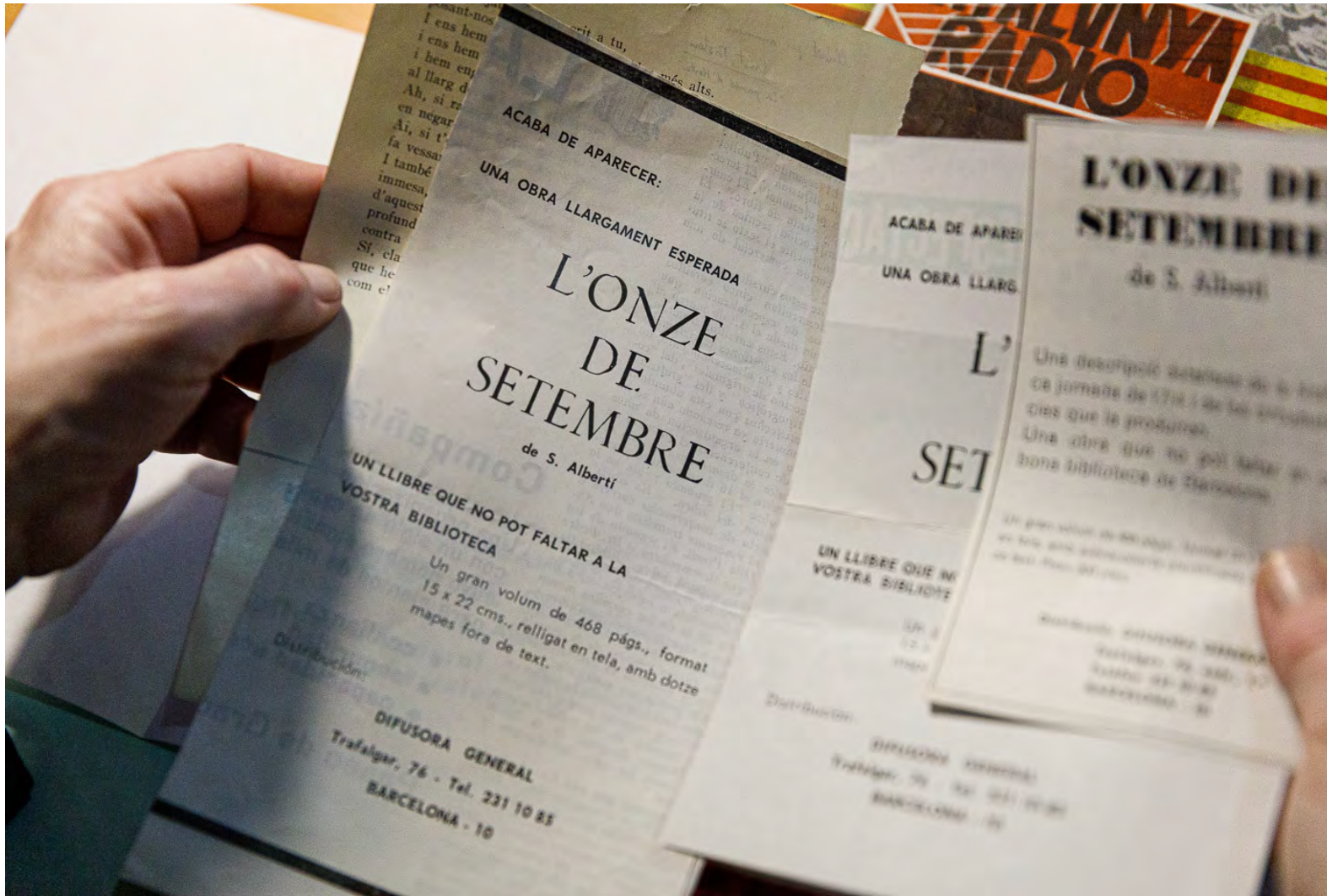
recorden els assistents d'una certa edat a la Setmana del Llibre en Català quan veuen l'exemplar exposat a la paradeta de l'editorial. L'Elisenda explica que sempre hi ha algú que se li acosta en veure'l i que li expressa el que va significar per a ell o ella la publicació del llibre.

Poder publicar el llibre *L'Onze de Setembre*, a Santiago Albertí, durant el franquisme, li va costar molt. Llegiu, llegiu el que en diu la dictadura...

L'Onze de Setembre, després de passar per la Sección de Orientación Bibliográfica, dependent de la Dirección General de Información, i que formava part del Ministerio de Información y Turismo, del qual era titular Fraga Iribarne, fou finalment publicat abans de l'11 de setembre de 1964. Tal com explica Ròmul Brotons al pròleg de l'edició de l'obra de l'any 2006, "algunes llibreries, com El Clau, en farien una gran promoció, amb aparadors dedicats gairebé en exclusiva a *L'Onze de Setembre*. Una acció que [...] no passa desapercebuda a l'autoritat governativa. Però ja havien fet tard. Evidentment, els encarregats de la Sección de Orientación Bibliográfica no havien copsat el significat polític de l'episodi i l'havien pres per un simple relat històric, inscrit purament en una lluita successòria per la corona espanyola, de manera que no posaren més dificultats que les habituals". Com ha passat en altres circumstàncies, la ignorància del censor ha afavorit la cultura. A *L'Onze de Setembre* el seguí, anys més tard, *El republicanisme català i la restauració monàrquica (1875-1923)*, el 1972, i a títol pòstum, el 2004, *Perill de bombardeig! Barcelona sota les bombes (1936-1939)*, escrit en col·laboració amb l'Elisenda Albertí, en què Santiago Albertí descriu com va viure en primera persona el seu

jo infant el bombardeig de la Gran Via de les Corts Catalanes, el 17 de març de 1938, des de la seva cambra al número 593 d'aquesta via, just al costat del cinema Coliseum. En aquell bombardeig van morir-hi 979 persones, d'entre les quals 118 infants. Montserrat Roig el descriu també extensament al bell mig de *Ramona, adéu*.

Se'n va parlar a tot arreu. *L'Onze de Setembre* surt el 1964 i és la primera obra que es publica sobre la desfeta i la pèrdua de les llibertats de Catalunya el 1714. Va tenir molt èxit perquè molts catalans necessitaven saber qui eren i d'on venien.

El compromís d'Albertí amb Catalunya ja venia de lluny. El seu avi, Santiago Gubern, fou el darrer president del Tribunal de Cassació de la Generalitat de Catalunya, i havia estat nomenat pel president Lluís Companys. Santiago Albertí, que havia nascut el 1930, es va haver d'exiliar junt amb la seva família un cop finalitzada la Guerra Civil i van anar a Marsella. Segons l'Elisenda, l'àvia afirmava que als marsellesos els feia molta gràcia aquell nen tan eixerit que al cap de molt poc temps ja parlava francès. Però aquesta no fou l'única llengua, ja que aprengué de manera autodidacta portuguès, italià i anglès, i va arribar a fer, en col·laboració amb una altra filla, la Constança Albertí, i a publicar la traducció al català de *L'origen de les espècies*, de Charles Darwin; també és recordat per les seves traduccions d'Antoine de Saint-Exupéry.

Santiago Albertí en una parada d'editors durant un Sant Jordi, presumiblement de 1968.

Fou també un bon home de negocis que tenia olfacte per detectar els buits existents en el mercat i la capacitat organitzativa necessària per erigir una editorial i una distribuïdora, Difusora General, que funcionava fonamentalment a partir de subscripcions que s'entregaven en mà. Aquesta, a l'oficina del carrer Trafalgar, per aprofitar la proximitat de la carretera de Ribes, que era la manera més ràpida de sortir de Barcelona. La distribuïdora cessà l'activitat un cop es creà L'Arc de Berà, de la qual Santiago Albertí també fou accionista, tot i que minoritari. També fou un dels impulsors de la instal·lació de la gran paradeta que agrupava tots els editors de llibres en català a la rambla de Canaletes per Sant Jordi durant el franquisme.

“No és que la gent consulti els diccionaris a Internet, és que no els consulta de cap manera”, afirma

Elisenda Albertí es feu càrrec de l'editorial del pare a la mort d'aquest el 1997, tot i que hi treballava colze a colze des que hi ingressà als divuit o dinou anys. Recorda amb enyorança uns temps que s'han esvaït per sempre i es lamenta pel desinterès generalitzat vers la llengua per part de la societat. Tanmateix, somriu en recordar l'austeritat del seu pare, sempre llegint o escrivint, i com amb tan pocs mitjans va poder fer tant. “La seva màxima *virguería* va ser comprar-se una màquina d'escriure elèctrica quan aquesta va sortir!”, exclama. El temps de les grans vendes del *Diccionari de la llengua catalana* queden lluny. “No és que la gent consulti els

diccionaris a Internet, és que no els consulta de cap manera”, afirma. L’interès de la gent no només per escriure, sinó també per parlar correctament, ha esdevingut minoritari. Els llibres, el paper, també semblen seguir el mateix camí. El món actual, tal com el coneixem, sembla que ens ha tornat, a tots plegats, una mica més inconsistents. Per a l’Elisenda, el *Diccionari* forma part indestruïble de la vida del seu pare, i en conseqüència de la seva, i per a nosaltres, la generació que ens vam escolaritzar durant l’esclat de l’escola catalana, és un record de la nostra infantesa i el símbol d’un moment de la nostra història i d’una manera extingida de relacionar-nos amb la llengua i amb el món.

Elisenda Albertí al despatx, amb el passat, el present i el futur davant seu de l’obra del seu pare, Santiago Albertí: una revolució de lletres.